— А тепер ось сюди, на цю стежку.

Верховний суддя і розпорядник Соціон пропустив гостя вперед. Сам по-старечому задріботів слідом — почувався зніяковіло, аж ніби присоромлено. Бо й то сказати! Відтоді, як його проголосили верховним, він за багато літ ще жодного разу не ступав на цю затінену стежку вслід за кимось. Завжди ступав першим! І тільки першим! Це священне право закріплене суддею ще з тих давніх часів, коли тільки започаткувалися істмійські ігри.

Але ж нинішній гість був не просто гостем. Оцей чолов’яга в підкреслено простому хлайні із лляного полотна — не хто інший, як сам імператор Нерон, грізний повелитель Римської держави, повелитель усіх країн і народів. Нежданo-негадано ощасливив Істм своєю присутністю. Тихе провінційне грецьке місто вже другий день захлинається від гармидеру численної імператорської свити.

Нерон прибув не просто подивитися істмійські ігри. Він вирішив сам взяти участь у змаганнях.

За давніми писаними й неписаними правилами ігр вимагається, щоб кожен учасник ще за місяць до їх початку заявив про своє бажання змагатися з іншими достойниками. І жити цей місяць усі достойники мають лише тут, в Істмі, у спеціально відведеному для цього нічліжному домі. Бо це зрівнювало учасників змагань, адже для кожного виділявся однаковий твердий вузький лежак без будь-якого покривала і однакові харчі.

Але хто зважиться нагадати Неронові про ці правила?! Та якби навіть і нагадав, то вже хто-хто, а імператор не зважить ні на що. Коли не зважив на рідну матір, Агріппіну, наказавши її вбити, то де вже тут чекати на повагу до чужого йому звичаю. Он він навіть не захотів

поселитися в жодному з істмійських будинків — слуги нап’яли йому величезне шатро в тіні священних сосон.

А це, бач, забаглося імператорові подивитися на грядку селери, з якої сплітаються вінки переможцям ігр. От Соціонові й доводиться вести Нерона до святая-святих.

Прикра гіркота млоїть душу верховного судді і розпорядника. Десь там, біля елланодикайону, де залишився імператорський почет, багато хто зараз чорною заздрістю заздрить йому, Соціонові: як же, з самим Нероном іде, удостоївся честі — один на один. А йому легше б кам’яну брилу нести, ніж отака честь. Бо не просто чужинець крокує попереду, а повелитель усієї тієї темної сили, яка розтоптала еллінську державність і ось-ось дотопче освячену богами еллінську культуру з її прапрадідівськими устоями і звичаями. І він, Соціон, гордий Соціон, який ладен скоріше пожертвувати життям, ніж принизитися перед кимось, має ось доземно схилятися перед цією людиною, щоб ні словом, ні рухом не викликати її невдоволення. Мусить схилятися не заради власної вигоди, а щоб не накликати, бува, біди на весь Істм. За своє життя Соціон не боїться, він, можна сказати, своє віджив, а от за Істм боїться, та ще й як! Тому з усієї сили тамує в душі відразу до цього всеможного римлянина.

З-за дерев проступила галявина. Посеред неї виділявся продовгуватий зелений прямокутник.

— Прийшли, — мовив верховний.

Він міг би й не говорити, далі стежки все одно не було. Далі стіною стояла пуща, в яку заборонено було ступати смертній людині. Навіть Соціонові заборонено. Такою була воля Посейдона, грізного бога морів, на честь якого і проводяться кожні два роки Істміади. Тільки безсмертним дано право гуляти і відпочивати у цьому затишку, наслухаючи пташиний спів, тремку мову дерев та плескіт води.

Імператор зупинився біля зеленого прямокутника. Красиве пещене обличчя, світлі кучері, горда постава… Навіть без золотого вінця і в простім лляним хлайні постать Нерона, здавалося, так і кричала: "Я — повелитель всього і всіх!.."

Тільки очі бігали розгублено.

Соціон помітив цю розгубленість, усміхнувся про себе куточком губ. Імператор, відома річ, чекав чогось незвичайного, таємничого. А тут серед галявки куценька грядочка селери — і нічого більше. Звичайнісінької селери, якою повсюдно зеленять могили померлих, яку зустрінеш де завгодно, аби захотів тільки подивитися під ноги.

— Оце таке?! — чи то здивовано, чи то насмішкувато кидає Нерон верховному судді.

— Оце таке! — відповідає верховний, намагаючись надати своєму голосові певної урочистості.

Западає ніякова мовчанка.

Першим спохоплюється Соціон. Щоб хоч якось розрядити цю ніяковість, він починає розповідати Неронові давню грецьку легенду про те, як безсмертні виділили селеру з усіх інших рослин і присвятили її пам’яті воїнів, полеглих у битві за свободу. Отож селеровий вінок, сплетений у цьому богообраному місці і здобутий у чесному змаганні, означав благословення самого Посейдона на високі діла і подвиги в ім’я свободи…

Та верховий помічає, що імператор слухає дуже неуважно. І лякається Соціон: а що, коли його розповідь принцепс витлумачить по-своєму? Для чого, мовляв, римлянинові вшанування тих, хто впав за свободу? Адже римляни були, є і будуть вільними, ніхто на світі не сміє зазіхнути на їхню волю. Навпаки, це право римлян завойовувати чи не

завойовувати нові народи, карати чи милувати їх. Тож якщо римлянин і падає на полі бою, то не за свободу, а за ще більше багатство, за те, щоб мати більше рабів, більше земель, більше золота…

А що, коли імператора розсердила Соціонова розповідь?

Проте Неронові думається своє. Оця нікчемна грядочка селери враз нагадала, що на світі існує сила-силенна незбагненного і непідвладного навіть йому, імператорові. Бо ж чи не диво?! Та варто йому, Неронові, наказати, і біля Риму засіють поле селерою до самого обрію. Він може із зеленої селери нагромадити скирти, роздавати її возами. А все одно за селеровим вінком кращі з кращих діставатимуться аж сюди, в Істм, і виборюватимуть цей вінок у змаганні.

Ось і він, Нерон, теж прибув у цю провінцію в надії удостоїтися почесного вінка… Хоча чому в надії? Він впевнений, що виборе вінок переможця. Звичайно, тут не Рим, де його лицедійство в театрі щоразу сприймається як щось незвичайне і обов’язково геніальне. Сюди з усіх усюд зібралися прославлені поети і кіфаристи, вони теж прагнуть перемога. Але ж він — принцепс, йому самі боги визначили в усьому бути першим.

Нерон хитрує, не зважується навіть подумки сам з собою бути до кінця одвертим. Знає ж добре, що, почувши про приїзд імператора і про його славолюбні наміри, більшість талановитих достойників одразу ж відмовилася брати участь у змаганнях. Хто сам дотямкував відмовитися, а кому вчасно підказали. З усіх серйозних суперників залишився тільки один — Епірот. Але і з ним побесідують як слід. Недаремно ж завбачлива імператорська свита привезла в Істм готову скульптуру Нерона, щоб встановити її тут на почесному місці. Бо ж звичай велить встановлювати скульптури видатних переможців ігр, щоб їх знали прийдешні покоління. І скульптуру Нерона буде встановлено, хай там що. Нерона-переможця.

Імператор нахиляється, зриває листочок селери, розтирає в пучках. Приємний пряний запах лоскоче ніздрі. Пробує навіть на язик — трава як трава, трішечки гіркава.

Нараз зустрічається з поглядом верховного судді. Тут же поспішно випускає з пальців селеровий листок і червоніє, наче школяр, якого зненацька вчитель застав за якоюсь капостю. Знає ж добре імператор, що доторкуватися до рослинок на цій грядці не має права ніхто з непосвячених, навіть наймогутніший із усіх земних владик.

Верховний вдає, ніби нічого не помітив. Рівним старечим голосом пояснює Неронові:

— Для вінка селера зрізається святим золотим ножем — у цьому теж таїнство безсмертних..:

І тільки по тому, як дрібно тремтять руки в головного розпорядника і як глибока зморшка між бровами спохмурила чоло, можна здогадатися, що цей показний спокій нелегко, ох і нелегко дається верховному.

Коли вони повернулися до елланодикайону, до імператора підступив начальник його особистої охорони і тихо, щоб не долетіло до сторонніх вух, повідомив:

— Епірот комизиться.

— Це як? — зламав брову Нерон.

— Каже, відмовлюся виступати тільки тоді, коли одержу десять талантів.

— Ну?

— Золотом.

— Ну?

— Ми вже з ним і так і сяк, а він затявся на своєму: десять талантів і не менше.

— Хм!..

Десять талантів золотом — гроші немалі. Навіть для нього, імператора, це таки гроші, хоча й не якась аж там неможлива сума. Однак у даному випадку справа не в грошах. Нерона бісить інше: цей підлого походження горлодер осмілюється торгуватися. Чи не забагато честі?!

— Хм!..

— То яке буде розпорядження? — лисицею зазирає в очі начальник охорони.

І цей теж нікчема! Міг би й сам прийняти рішення. Платню ж он яку гребе — хіба задурно? Не бажано, звичайно, щоб той горлодер змагався з ним, Нероном. Бо таки і голос, кажуть, має, і вірші у нього, певно, пристойні, недарма ж так несеться… Зовсім не бажано.

Начальник охорони перехоплює погляд імператора і вгадує його думку. Догідливо схиляє голову:

— Зрозумів, повелителю. Все зрозумів…

Істмійські ігри, певно, за всі довгі сотні років ще ніколи не збирали стільки людей. Навіть ті, хто, здавалося, ніколи нічим на світі не цікавився, цього разу теж валом валили дивитися змагання. Бо то ж як?!

Раз сам імператор прибув сюди з Риму, то спробуй відсидітися десь у закутку. Донощиків розплодилося стільки, що й власної тіні треба остерігатися. Варто хоч у чомусь схибити, як засічуть до смерті за неповагу до імператора.

Змагалися бігуни, стрибуни, метальники дротика і диска, борці, мірялися на швидкість кінські упряжки. Прибульці з різних міст і провінцій вболівали за своїх земляків, підбадьорювали їх вигуками — над стадіоном висло безперервне ревище. Тиша западала тільки в короткі проміжки часу, коли глашатай урочисто називав імена переможців і верховий суддя Соціон увінчував голови щасливців селеровим вінком — найвищою нагородою достойників.

Завершували програму ігр співаки і кіфаристи-декламатори. На відміну від інших видів змагань, у цих брало участь усього півтора десятка чоловік. На всіх попередніх іграх саме співаків, музикантів і декламаторів було найбільше, їх за кілька днів ледь встигали вислухати. А цього разу й на півдня не набиралося.

Всі — і учасники, і судді, і глядачі — добре розуміли, чому це так. Розуміли і мовчали теж відомо чому.

Жереб випав виступати імператорові передостаннім. А завершувати змагання мав Епірот.

Перші декламатори та співаки нічим особливим себе не проявили. Не було в їх виступах тієї піднесеності, окриленості, яка властива високому мистецтву і яка завжди панувала під час змагань на Істмійських іграх. Тільки один, Оріфій, майстерно грав на кіфарі, голос мав гучний та приємний і вірші представив по-справжньому цікаві. Але його виступ судді не зарахували, бо Оріфій, чи то ненароком, чи то навмисне, не дотримався правил: ні з того, ні з сього присів на лаву та ще й витер спітніле чоло білою шматиною, а не рукавом, як це заведено здавна серед достойників.

Нерон, звичайно ж, був кращим серед інших. Тримався він скромно, підкреслено скромно. І одягом ніяк не вирізнявся. Голуба туніка дуже гармонувала до золотавих кучерів, молодила імператора і робила його справжнім красенем. Тож переважна більшість глядачів, що й казати, мало й дослухалася до його гри на кіфарі та до його віршів. Публіці просто вистачало цілком уже того, що перед нею виступав сам імператор. І коли він, пролицедійствувавши добру годину, стомлено усміхнувся і схилив голову в поклоні, публіка вибухнула таким громом овацій, що, здавалося, луна докотиться до самого Риму. Тон задавала, звичайно ж, імператорська свита, яка зайняла всі передні ряди, безцеремонно відтіснивши з місць навіть почесних гостей — переможців Істмійських ігр попередніх років.

Але на іграх, крім глядачів, були ще й судді, і суддям не личило піддаватися загальному пориву. Та й, до їх честі, вони таки добре розумілися на тому, що судили. Завважили вони і досить посередній голос принцепса, і неоригінальність його, на перший погляд ніби й претензійних, віршів. Та й кіфаридів на Істмійських іграх не раз бачили куди майстерніших. Отож судді, як і належало їм, сиділи незворушно на своїх високодостойних місцях, чекали останнього виступу. Протягом передігрового місяця вони встигли придивитися до Епірота, гідно оцінити його талант. І тепер не мали жодного сумніву, що саме виступ Епірота буде тріумфальним.

Судді таки добре розумілися на тому, що судили.

І ось вийшов Епірот. Вийшов гордо, незалежно, сповнений гідності і певності в собі. Вклонився глядачам, вклонився суддям. На якусь мить застиг непорушно, заглиблюючись у себе, а тоді торкнув струни кіфари.

Та враз до нього метнулася дебела постать центуріона, який стовбичив неподалік, пантруючи за порядком. Досі центуріон час від часу древком дротика діловито гамселив по плечах тих із глядачів, чиє поводження чимось йому не подобалася.

— Образа імператору! Він не вклонився імператору!.. — прогримотів страж порядку.

І перш ніж публіка встигла зрозуміти, що й до чого, його дротик пронизав горло Епіротові. Кров бризнула цівкою прямо на кіфару. Епірот поточився і повільно осів на кам’яну долівку. А центуріон з почуттям виконаного обов’язку повагом відійшов убік, грізно поблискуючи шоломом.

Тільки тепер усі завважили, що на першій лаві, на самому її краєчку справа сидить Нерон. І як він тільки зумів непомічений прошмигнути туди!..

Коли стражі порядку та особисті охоронці імператора вволю напрацювалися батогами та древками дротиків, вгамовуючи збурених глядачів, коли сам Нерон привселюдно звелів ревнослуживому центуріонові забиратися геть з-перед очей, коли винесли нещасного Епірота і засипали піском сліди крові, настала нора назвати переможця і цього виду змагань.

Переможцем був названий Нерон. Названий повним іменем: Нерон Клавдій Цезар Август Германія.

Верховний суддя і розпорядник Соціон, взявши в руки зелений вінок, щоб увінчати голову Нерона, враз похитнувся і звалився додолу.

Нитка життя, яку напряли йому безсмертні олімпійці, розмоталося до кінця якраз у цей урочистий момент.

Але селеровий вінок не впав додолу. Його підхопив перший помічник верховного і тремтячими руками поклав на світлі кучері імператора.

І співали флейти на честь переможця.

І передні ряди надривно проголошували імператорові хвалу...